

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Український державний морський технічний університет
імені адмірала Макарова

П.П. СОБОЛЬ, О.М. ДРОЖАНОВА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ПЛАНИ
семінарських занять з філософії

Рекомендовано Методичною радою УДМТУ

Миколаїв 2003

Соболь П.П., Дрожанова О.М. Методичні вказівки та плани семінарських занять з філософії. – Миколаїв: УДМТУ, 2003. – 48 с.

Кафедра філософії і культурології

У розгорнутому вигляді висвітлюються всі основні теми і питання, призначені для орієнтування студентів при підготовці до семінарських занять з філософії. Особливу увагу приділено можливості інваріантного розгляду проблем, аспектів, ідей, персоналій з огляду на різноманітність підходів і завдань у навчальній літературі. До кожної теми рекомендовані саме такі підручники, які легко можна знайти в бібліотеках, які суттєво розкривають поставлені питання, а також сучасні монографічні праці, статті, тексти класичної спадщини. Надається можливість варіювати проблеми в залежності від власного погляду викладачів, місткості курсу філософії та профілю майбутньої спеціальності студентів. Послідовність розгляду тем та основні питання для розгляду відповідають лекційному курсу.

Рекомендовано для студентів денної та заочної форм навчання.

Рецензент канд. філос. наук, доц. В.П. Кисляков

© Український державний морський
технічний університет, 2003
© Видавництво УДМТУ, 2003

Тема 1. Філософія як своєрідний тип знання

План та основні моменти розгляду

1. Культура – світогляд – філософія

Духовно-практичне (світоглядне) освоєння світу. Світогляд: історичні типи і структура. Філософія як теоретичне ядро світогляду, його мислений вираз.

Філософія як квінтесенція культури і форма суспільної свідомості. Зв'язок філософії з іншими формами свідомості: утилітарно-буденною, релігією, мистецтвом, моральною, політичною, наукою.

2. Питання, навколо яких обертаються філософські знання

Людина – світ. Загальне і часткове. Єдине (одиничне) і множинне. Мислення і мислиме. Людина як суб'єкт і світ як об'єкт мислення. Мислення про предмет (логіка) і предмет мислення (буття; те, що є; те, що мислиться). Основні напрями і позиції у філософії як її ціннісно зорієнтовані постулати.

3. Аспекти і функції філософії

Онтологія, логіка, гносеологія, праксеологія та аксіологія як головні аспекти філософського знання. Функції філософії у суспільстві: світоглядна, методологічна, критично-раціоналістична, культуротворча, прогностична.

4. Філософія і наука

Чи є філософія наукою? Чи обов'язкова філософія для наукового пізнання? "Ієрархія" знань і місце в ній філософії. Визначеність предмета філософії, його історична стійкість і мінливість.

Пізнавальна цінність філософії. Чи можливий науково-філософський світогляд як абсолютно панівний? Епохальне і наскрізно-історичне значення та призначення філософії.

Список рекомендованої літератури

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – С. 3–50.
2. *Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г.* Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 19–37.
3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. *И.Т. Фролова*. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 1. – Гл. 1.
4. *Волчек Е.З.* Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 4–16.
5. *Горак Г.І.* Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 3–26.
6. *Канке В.А.* Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 5–20.
7. Краткая философская энциклопедия. – М.: Энциклопедия, 1994. – 576 с.
8. *Лазарев Ф.В., Трифонова М.К.* Философия. – Симферополь: Сонат, 1999. – С. 14–105.
9. *Мамардашвили М.* Как я понимаю философию. – М.: Мысль, 1990.
10. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – Разд. 1.
11. *Сілаєва Т.О.* Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 4–18.
12. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 5–50.
13. *Туровский М.Б.* Предмет философии // Философские науки. – 1991. – № 5.
14. Філософія / За заг. ред. *М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка*. – Х.: Консум, 2000. – С. 8–32.
15. Філософія / За ред. *Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського*. – К.: Вища школа, 1995. – С. 6–19.
16. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 5–29.
17. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – Гл. 1. – С. 5–26.

Тестові завдання

1. Дайте характеристику поняттю "світогляд".
2. Назвіть основні елементи світогляду, дайте їх короткий аналіз.

3. Які Ви можете назвати і коротко розглянути дофілософські типи світогляду?

4. Чи можна протиставляти або ототожнювати світогляд і філософію? Чому?

5. Дайте характеристику філософії як специфічної форми суспільної свідомості.

6. Чи має філософія власний предмет пізнання?

7. Головні питання та основні напрямки філософії.

8. Назвіть і розкрийте найважливіші аспекти та функції філософського знання.

9. Чи є філософія наукою? Який зв'язок філософії з науками про природу і суспільство?

10. Головні відмінності матеріалістичного та ідеалістичного уявлень про світ і можливості його пізнання.

Розділ 1. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Тема 2. Зародження класичної філософії. Філософія Індії і Китаю

План та основні моменти розгляду

1. Причини та умови виникнення філософії

Зміни світогляду при переході людства до ранніх цивілізацій. Відокремлення раціонально-рефлексивних можливостей від міфопоетичного світогляду і взаємодія з ним. Уявлення про живий цілісний світ у стародавньому філософствуванні. Буття як принцип світу. Природне і людське буття ("фюзис" і "техне"). Космологія.

2. Головні осередки класичного філософствування

Універсалізація господарської діяльності в трьох регіонах ранньої цивілізації і виникнення там класичних філософій. Єдність релігії, мистецтва та науки у філософському світогляді цих регіонів.

Паралелізм в уявленнях та ідеях еллінської, китайської та індійської філософії. Ментальна відмінність головних світоглядних питань.

3. Індійські ортодоксальні і некласичні школи філософії

Школи ведичної традиції ("астика"): *веданта, санкх'я, йога,*

ньяя, вайшешика, міманса. Школи "настика": чарвака-локаята, джайнізм, буддизм. Загальна характеристика відмінностей.

4. Китайські школи конфуціанської і даоської традицій

Рання китайська натурфілософія: школа вчення про "інь" і "янь". Школи конфуціанської традиції: *жуцзя, моцзя, мінцзя, фацзя*.

Напрямок "природного буття" – даосизм. Ідеї трактату "Дао де цзін". Лао Цзи і Чжуан Цзи – великі класики даосизму. Доля філософських традицій у сучасному Китаї.

Список рекомендованої літератури

1. Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – С. 69–261.
2. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – Розд. 1. – С. 18–30.
3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 37–46.
4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 1.
5. Вернан Ж.П. Происхождение древнегреческой мысли. – М.: Прогресс, 1988. – Гл. 1, 2.
6. Восточная философия. – М.: МГУ, 1991. – С. 3–34, 48–84.
7. Дао и даосизм в Китае. – М.: Прогресс, 1982.
8. Древнеиндийская философия: Начальный период. Тексты. – М.: Мысль, 1972. – 270 с.
9. Древнекитайская философия: В 2 т. – М.: Мысль, 1972. – Т. 1. – С. 100–294.
10. Краткая философская энциклопедия. – М.: Энциклопедия, 1994.
11. Малявин В.В. Конфуций. – М.: Молодая гвардия, 1992.
12. Мотрошилова Н.В. Рождение и развитие философских идей. – М.: Политиздат, 1991. – Разд. 2.
13. Сілаєва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 18–25.
14. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 33–54, 55–76.
15. Філософія / За ред. Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 20–24.
16. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 32–37.
17. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – Гл. 2. – С. 27–29.

18. *Фэн Ю-лань*. Краткая история китайской философии. – С.Пб., 1998.

19. *Чаньшиев А.Н.* Курс лекций по древней философии. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 16–91.

20. *Чаньшиев А.Н.* Курс лекций по древней и средневековой философии. – М.: Высшая школа, 1991.

Тестові завдання

1. У чому полягають сутнісні зрушення світогляду, які привели до виникнення філософії?

2. Які умови створили ранні цивілізації для переходу від міфологічного до філософського мислення?

3. Чи з'явилась філософія за необхідністю? Якщо це так, то чому далеко не всі ранні цивілізації мали системне філософствування?

4. Назвіть головні осередки стародавнього класичного філософствування і дайте характеристику їх світоглядно-ментальним відмінностям.

5. Назвіть провідні школи та головні ідеї індійської філософії.

6. Дайте оцінку китайським школам конфуціанської і даоської традицій.

7. Чи помітили Ви певний паралелізм в уявленнях індійської і китайської філософії?

Тема 3. Антична філософія

План та основні моменти розгляду

1. Натурфілософський космологізм

Мілетська школа Іонії: природні стихії як першопочатки буття світу.

Геракліт Темний з іонійського міста Ефес. Світ як становлення. "Усе тече". Вогонь як субстанція світу. Діалектика протиріч. Емпедокл з міста Акрагант: емпірична еkleктика буття. Учення про чотири елементи і дві космічні сили світу.

2. Метафізика буття (онтологізм)

Єдність буття і його числовий вираз у піфагорійців. Учення про гармонію Універсуму. Школа *елеатів* з міста Елеї. Учення про єдине, нерухоме і надчуттєве буття в Парменіда. Апорії Зенона. *Атомісти* – роздроблення буття до неподільних частинок. Атоми і порожнеча. Самовідхилення атомів.

3. Афінська школа – вищі класичні досягнення філософії

Софісти: зміна предмета філософії від космології до антропології. "Людина – міра речей". Анаксагор – засновник *афінської школи* як особливого напрямку і рівня філософствування. Учення про "насіння речей" і світовий розум ("нус", "ноос").

Сократ і сократичні школи. Етичний раціоналізм. Платон і "Академія". Учення про субстанційний світ ідей. Благо. Арістотель і "перипатетики". Матерія і форма. Універсальне охоплення філософських проблем: фізика і метафізика буття, поетика, етика, логіка, політика. Вихід до науки: "Трактат про тварин".

4. Моральна філософія еллінізму

Епікуреїзм. "Сад Епікура". Етика блаженства. *Стоїцизм*. Внутрішнє зосередження людини. Етика доброчинства. *Скептицизм*. Сумнів в істинності суджень. Етика незворушності ("атараксія").

5. Неоплатонізм: система ідеального Універсуму

Головні ідеї "Енеад" Плотіна. Ієрархія Єдиного буття. Принцип еманациї. Три іпостасі буття в Діадохі Прокла. Античний пантеїзм. Неоплатонівські засади християнства.

Список рекомендованої літератури

1. Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – С. 262–576.
2. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 31–50.
3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 46–76.
4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 1.
5. Вернан Ж.П. Происхождение древнегреческой мысли. – М.: Прогресс, 1988.
6. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 16–26.
7. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М.: Мысль, 1979.
8. Мотрошилова Н.В. Рождение и развитие философских идей. – М.: Политиздат, 1991. – Разд. 2.
9. Сенека Л.А. Письма к Луцилию. Трагедии. – М.: Худож. лит-ра, 1986. – С. 33–264.

10. *Сіласва Т.О.* Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 26–37.
11. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 18–61.
12. *Таранов П.С.* 120 філософів: Анатомія мудрості: В 2 т. – Симферополь: Таврія, 1996. – Т. 1. – С. 35–428.
13. Філософія / За заг. ред. *М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка*. – Х.: Консум, 2000. – С. 77–101.
14. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 37–50.
15. *Чанышев А.Н.* Курс лекцій по древней философии. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 104–364.
16. *Чанышев А.Н.* Курс лекцій по древней и средневековой философии. – М.: Высшая школа, 1991.

Тестові завдання

1. Назвіть основні етапи і напрямки розвитку античної філософії.
2. Дайте характеристику відмінності вчення *мілетської, елейської* і *піфагорейської* шкіл.
3. У чому Ви вбачаєте протилежність учень Геракліта і Парменіда про буття світу? У чому правий кожний з них?
4. Атомістичне вчення: засновники, продовжувачі, зміст.
5. Чому *афінська школа* вважається вищим класичним досягненням античної філософії?
6. Ідеалізм Платона і лінія ідеалізму в античній та наступній філософії.
7. Назвіть основних представників *афінської школи*, дайте оцінку їхнім ідеям.
8. Основні напрямки етичної думки в античній філософії.
9. Головні ідеї і побудова системи ідеального Універсуму неоплатоніків.

Тема 4. Середньовічна філософія. Філософія епохи Відродження

План та основні моменти розгляду

1. Загальна порівняльна характеристика середньовічного і ренесансного світоглядів

Становлення й головні періоди розвитку середньовічної і ре-

несансної філософії: проблематика, головні напрямки, представники, їхні ідеї та твори в кожному з періодів. Генезис співвідношення віри і розуму. Від раціональної теології до раціональної антропології.

2. Патристичний період раннього середньовіччя

Апологетика: світоглядно-філософський переворот. Захист віровчення. Класичні *патристичні* досягнення на Сході ("три світочі кападокійської церкви") та Заході (Амвросій, Ієронім, Августин). Кодифікація релігійно-наукових знань: Леонтій, Боецій, І. Дамаскін, І.С. Еріугена.

3. Схоластика в Західній Європі в період зрілого середньовіччя

Рання – спірка віри і розуму, проблема "універсалій". *Зріла* – від теорії "подвійної істини" до гармонії віри і розуму. Природознавча тенденція. *Пізня* – волюнтаризм супроти раціональної теології, номіналістичний пріоритет думки. "Бритва Оккама". Подвійна істина супроти гармонії розуму з вірою.

4. Етапи розвитку філософії Відродження

Гуманістичний: переважання етичної проблематики, антропоцентризм.

Пантєїстичний: проблема людини і світу. Філософія Миколи Кузанця. Флорентійська платонівська академія Марсіліо Фічіно. Піко делла Мірандола.

Натурфілософський: вчення Коперника, Бруно, Телезіо, Кампанелли, Монтеня.

Список рекомендованої літератури

1. *Абеляр П.* История моих бедствий. – М.: Республика, 1992. – 335 с.
2. *Августин Аврелий.* Исповедь // Лабиринты души. – Симферополь: Реноме, 1998. – С. 5–206.
3. Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1, 2.
4. *Бичко А.К., Бичко І.В.* Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 51–92.
5. *Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г.* Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 76–115.
6. *Бозцій А.М.С.* "Утешение философией" и другие трактаты. – М.: Наука, 1990. – 414 с.
7. *Горфункель А.Х.* Философия эпохи Возрождения. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.

8. Жильсон Э. Дух средневековой философии // Мир философии: В 2 т. – М., 1991. – Т. 2. – С. 397–403.
9. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М.: Логос, 2000.
10. Макиавелли Н. Государь. – М.: Политиздат, 1990. – 64 с.
11. Монтень М. Опыты: Избранные главы. – М.: Правда, 1991. – С. 5–114.
12. Рассел Б. История западной философии. – Новосибирск: Изд-во Новосибирск. ун-та, 1994. – С. 287–457.
13. Сіласва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 37–52.
14. Соколов В.В. Европейская философия XV–XVIII вв. – М.: Высшая школа, 1984. – С. 8–182.
15. Соколов В.В. Средневековая философия. – М.: Высшая школа, 1979. – 448 с.
16. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1985. – 384 с.
17. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 82–112.
18. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 50–64.
19. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М.: Высшая школа, 1991.
20. Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М.: Мысль, 1987. – 703 с.

Тестові завдання

1. Проблема віри і розуму на всіх етапах розвитку середньовічної філософії.
2. Проблема істинної віри в патристів. Ідеї Августина Блаженного.
3. Розкрийте сутність схоластичних проблем: "подвійної істини", "універсалій". Зміст розбіжності позицій номіналізму і реалізму.
4. Назвіть головні ідеї і праці Фоми Аквінського.
5. Дайте коментар до основних етапів (проблематики, ідей) філософії Відродження.
6. Назвіть натурфілософські і природничо-наукові досягнення XVI – поч. XVII ст.
7. Відмінність теоцентристського і пантеїстичного світоглядів.

Тема 5. Європейська філософія Нового часу (XVII–XVIII ст.)

План та основні моменти розгляду

1. Природоцентризм і пізнавальна проблематика. Ф. Бекон

Продовження лінії ренесансної натурфілософії: наукові відкриття та експериментальне природознавство, створення теоретичної механіки. "Новий Органон" і програма великого відновлення наук Ф. Бекона. Природа – пробний камінь філософії. Емпіризм.

2. Гносеологічна і соціальна проблематика філософії XVII ст.

Рационалізм (Декарт, Спіноза, Лейбніц) і сенсуалізм (Гоббс, Локк) у теорії пізнання. Проблема суб'єкта і об'єкта: "вроджені ідеї" та "tabula rasa", спірка про субстанцію. Індуктивно-емпіричний і раціонально-дедуктивний методи.

Політологічна і правова філософія Т. Гоббса та Дж. Локка. Вироблення нового юридичного світогляду.

3. Англійський скептицизм і французький матеріалізм XVIII ст.

Агностицизм і суб'єктивний ідеалізм як наслідки абсолютизації сенсуалізму. Реакція на детермінізм і натуралізм механістичного світогляду (Дж. Берклі та Д. Юм).

Активний характер французького матеріалізму (Ламетрі, Гельвецій, Гольбах).

4. Філософія доби Просвітництва у Франції і Німеччині

Політико-правова і природнича теорія Ш. Монтеск'є. Просвітницька вжиткова філософія Вольтера та Руссо. Позиція деїзму. Заснування "енциклопедії" Д. Дідро і Д'Аламбером. Семіотика у філософії Кондільяка. Теорія прогресу Н. де Кондорсе.

Особливості німецької просвітницької філософії. Пантеїстичний гуманізм (Лессінг, Гердер, Гете, Шиллер).

Список рекомендованої літератури

1. Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2; 1971. – Т. 3. – С. 48–75.

2. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 93–121.

3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 116–140.

4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 1.

5. *Волчек Е.З.* Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 35–51.
6. *Гоббс Т.* Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2.
7. *Декарт Р.* Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 250–296.
8. *Канке В.А.* Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 79–103.
9. *Кузнецов В.Н.* Французский материализм XVIII века. – М.: Мысль, 1981. – 303 с.
10. *Ламетри Ж.* Сочинения. – М.: Мысль, 1983. – С. 169–240.
11. *Локк Дж.* Два трактата о правлении // Сочинения: В 3 т. – М.: Мысль, 1985. – Т. 3. – С. 135–406.
12. *Монтескье Ш.* О духе законов. – М.: Мысль, 1990.
13. *Нарский И.С.* Западноевропейская философия XVII в. – М.: Высшая школа, 1974. – 379 с.
14. *Нарский И.С.* Западноевропейская философия XVIII в. – М.: Высшая школа, 1973. – 302 с.
15. *Рассел Б.* Історія західної філософії. – К.: Основи, 1995.
16. *Сілаєва Т.О.* Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 53–66.
17. *Соколов В.В.* Европейская философия XV–XVIII вв. – М.: Высшая школа, 1984. – С. 201–420.
18. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 113–141.
19. Філософія / За заг. ред. *М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка*. – Х.: Консум, 2000. – С. 158–177.
20. Філософія / За ред. *Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського*. – К.: Вища школа, 1995. – С. 35–45.
21. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 64–87.

Тестові завдання

1. Яку програму великого відновлення наук запропонував Ф. Бекон?
2. Емпіризм і раціоналізм у вирішенні гносеологічних проблем Нового часу.
3. Назвіть представників раціоналізму і сенсуалізму. Дайте коротку характеристику їхнім філософським позиціям.
4. Розкрийте соціально-політичні і правові погляди Т. Гоббса та Дж. Локка.

5. Порівняйте позиції Берклі і Юма, з одного боку, та французьких матеріалістів XVIII ст. – з іншого.

6. Назвіть представників французького і німецького Просвітництва та їхні основні ідеї.

7. У чому полягає обмеженість поглядів філософів Нового часу на проблеми пізнання?

Тема 6. Німецька класична філософія. Діалектичний матеріалізм – філософія марксизму

План та основні моменти розгляду

1. Теоретична революція в німецькій філософії. І. Кант

Зрушення в застиглій механістичній картині світу на засадах діяльнісного суб'єкта. І. Кант – засновник німецької класичної філософії. Філософія трансцендентального суб'єкта. "Річ у собі" і явлений світ. Апріоризм, агностицизм, дуалізм кантівської теорії пізнання. Філософія як "практичний розум". Етика обов'язку.

2. Позиція суб'єктивного й об'єктивного ідеалізму (Фіхте та Шеллінг)

Від кантівського суб'єкта до субстанції "Я". Тотожність "Я" і "не-Я", думки та буття: науковчення Фіхте і пантеїстична філософія тотожності, мистецтва, "свободи" Шеллінга.

3. Панлогізм спекулятивної філософії Гегеля

Ілюзія понятійності предметного буття і побудова грандіозної системи внаслідок розгортання Абсолютної Ідеї. Діалектика логіки, природи та духу. Феноменологія духу. Суперечність методу і системи Гегеля.

4. Діалектичний матеріалізм К. Маркса та його послідовників

Вплив антропологічного матеріалізму та атеїзму Л. Фейєрбаха на становлення філософії Маркса й Енгельса. Ідеальне як перетворене матеріальне. Практика – центральна категорія діалектичного матеріалізму. Діалектика – душа марксизму. Матеріалістичне розуміння історії. Відкриття особливостей і закономірностей соціального світу як "третього" між матеріальним та ідеальним. Перетворюючи світ, людина творить себе; перетворюючи себе, людина на вищому рівні творить світ. Намагання знайти засоби подолання соціальної відчуженості: соціальна утопія майбутнього на засадах комуністичної власності.

Список рекомендованої літератури

1. Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1971. – Т. 3. – С. 89–394.
2. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 122–231.
3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 141–190.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 55–69.
5. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. – М.: Наука, 1986.
6. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М.: Логос, 2000.
7. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия (XVIII–XIX вв.). – М.: Мысль, 1989. – 348 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения: В 3 т. – М.: Политиздат, 1970.
9. Ойзерман Т. Формирование философии марксизма. – М.: Мысль, 1974. – С. 226–474.
10. Сіласва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 66–78.
11. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 142–166.
12. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 178–215.
13. Філософія / За ред. Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 45–51, 62–76.
14. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 87–115.
15. Шинкарук В.И. Единство диалектики, логики и теории познания. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 333–355.

Тестові завдання

1. Які можливості надала філософія "трансцендентального суб'єкта" І. Канта в подоланні механістичної картини світу?
2. У чому Ви вбачаєте суть апіоризму та агностицизму філософії Канта?
3. До яких напрямів філософії належать учення Фіхте і Шеллінга? Які позиції вони займали?

4. Розкрийте зміст гегелівських понять "абсолютна ідея", "світовий дух", "спекулятивний метод".
5. Назвіть головні риси діалектики Гегеля.
6. У чому полягає суперечність системи і методу Гегеля?
7. Дайте характеристику антропологічному матеріалізму філософії Л. Фейєрбаха.
8. Назвіть основні ідеї філософії марксизму.
9. Діалектичний матеріалізм і матеріалістична діалектика – як Ви розумієте їх співвідношення?
10. Чи можливе, на Ваш погляд, реальне втілення ідеї комунізму?

Тема 7. Сучасна філософська антропологія

План та основні моменти розгляду

1. Еволюція антропології в "нову онтологію"

Прагматичні тенденції єднання буття і людини на засадах суб'єктивності, але на підставі самоцінності результатів, а не суб'єкта діяльності. Неокантіанський поділ наук на науки про природу і дух. Ціннісне буття та аксіологія Шелера. Шляхи подолання "безперсональності" буття.

2. "Філософія життя"

Натуралізація людського буття: органічне супроти механічного, вітальне супроти раціонального. Вплив волонтеративної філософії А. Шопенгауера.

Фрідріх Ніцше: "воля до влади". Організмичний натуралізм і неіндивідуальна душа культури. Діонісизм. Культ вітальних сил. Імморальна етика сили. Учення про надлюдину. Художня символіка філософії Ніцше.

Вільгельм Дільтей: "переживання" і розуміюча психологія. Герменевтика як метод пізнання живої реальності.

Георг Зіммель: "інтуїтивне осягнення життя". Конфліктність стосунків та ірраціональність долі.

Анрі Бергсон: "життєве творче поривання". Космологічне розуміння життя.

Освальд Шпенглер: "життєві цикли культури".

3. Феноменологія

"Феномен" як явище, що осягається в чуттєвому досвіді. Е. Гуссерль – класик філософії XX ст. Єдність наукової і світоглядної філософії задля виходу з кризи європейських наук та людства. Подолан-

ня однобічності натуралізму і психологізму: вчення про процес суто інтенціонального життя суб'єкта. Логіка супроти психології, інтуїція супроти індукції: споглядання сутностей ("ейдосів").

4. Герменевтика

Мовна комунікація "розуміння". Буття як діяння і досвід осягнення одиниць. Ідеал мистецтва. Розуміння як принцип філософствування через процедури зіставлень. Істина факту. Герменевтика "свідомості" (Шлейєрмахер, Дільтей) і герменевтика "буття" (Х.-Г. Гадамер). "Герменевтичне коло" через продуктивний діалог.

5. Фундаментальна онтологія та екзистенціалізм

Персоналістська феноменологія. Існування ("екзистенція") супроти сутності ("есенції"). Органічне включення розмаїття внутрішнього світу людини в буття. Погляд із середини. "Dasein". Інтимізація буття. Екзистенція як свобода і внутрішня відповідальність суб'єкта. Антисциєнтизм. Подолання зовнішніх об'єктивацій. Абсурд і філософія заколоту. Буття і ніщо. Межові ситуації буття. Фундаментальна онтологія Хайдеггера. "Свідомість буття у світі" К. Ясперса. Французький екзистенціалізм (Сартр, Камю).

Список рекомендованої літератури

1. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 233–294.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 151–178.
3. Буржуазная философская антропология XX века. – М.: Наука, 1986.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 72–82.
5. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М.: Логос, 2000. – С. 113–123.
6. Проблема человека в западной философии. Тексты. – М.: Прогресс, 1988.
7. Современная западная философия: Словарь. – М.: Политиздат, 1991.
8. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 167–216.
9. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 216–231.
10. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995.

11. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 133–164.

12. Читанка з історії філософії. Зарубіжна філософія XX ст. – К.: Довіра, 1993. – С. 30–151, 196–213.

Тестові завдання

1. Назвіть основні напрямки сучасної західної філософії.
2. Проаналізуйте причини різноманітності "некласичних" філософських напрямків сучасної епохи.
3. Чому неокантіанці поділили науки на два типи: про природу і про дух?
4. Укажіть особливості "філософії життя". Назвіть представників, їхні погляди і провідні ідеї.
5. Розкрийте сутність феноменології Е. Гуссерля.
6. Укажіть на особливості філософської герменевтики як специфічної методології пізнання і спілкування.
7. Ваше розуміння єдності людського суб'єкта і буття у філософії екзистенціалізму.
8. Чому екзистенціалісти протиставили сутність ("есенцію") існуванню ("екзистенції")?
9. Чи справді екзистенція – це свобода і відповідальність?
10. Чому, на Вашу думку, посилювався ірраціоналізм у сучасній філософії? Чи не робить це філософію антинауковою?
11. Що вивчає філософська антропологія? Чим відрізняється вона від інших напрямків антропологічної думки?
12. Які причини перетворення сучасної антропології в онтологію? Яку філософію людини сповідуєте Ви самі?

Тема 8. Українська філософська думка. Російська філософія "срібного віку"

План та основні моменти розгляду

1. Загальна характеристика й основні етапи розвитку українського філософствування

Архетипові риси української ментальності. Міфопоетичний світогляд та особливості українського філософствування: відсутність системних побудов, єдність з іншими формами культури. Проблема періодизації.

2. Філософське мислення Київської Русі і староукраїнського періоду

"Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона. Філософствування київських книжників. Українські гуманісти XV – поч. XVII ст. Метафізичні й етичні вчення професорів Києво-Могилянської академії. Учення про три світи і дві натури Г. Сковороди.

3. Українська філософія XIX–XX ст.

Вплив німецьких мислителів на українську філософію першої половини XIX ст. "Філософія серця" П. Юркевича. Філософія мови О. Потебні. Екзистенційні мотиви і соціальні ідеї філософії Шевченка, Драгоманова, Лесі Українки та І. Франка. Філософія "Молодої України" й "інтегрального націоналізму". Світоглядна проблематика української філософії радянських часів.

4. Особливості російської філософії "срібного віку"

Від ідей слов'янофільства і "почвеництва" до філософії "всєдності" Вол. Соловйова та П. Флоренського. Антропокосмізм як конкретизація філософії "всєдності" (М. Федоров, К. Циолковський, В. Вернадський, О. Чижевський, М. Холодний). Релігійно-персоналістський екзистенціалізм (М. Бердяєв, С. Франк, Л. Шестов). "Філософія серця" Бориса Вишеславцева.

Список рекомендованої літератури

1. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 306–404.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 197–225.
3. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996. – 283 с.
4. Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.
5. Історія філософії України. – К., 1994.
6. Історія філософії України: Хрестоматія. – К., 1993.
7. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М.: Логос, 2000. – С. 145–156.
8. Лосский Н.О. История русской философии. – М., 1991. – Гл. 8, 10, 14–17.
9. Лук М.І. Етичні ідеї в філософії України. – К.: Вища школа, 1993.
10. Сіласва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 79–87.
11. Сковорода Г.С. Твори: У 2 т. – К.: Генеза, 1994.

12. Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова. – К.: Генеза, 1995.
13. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 217–240.
14. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія. – К., 1995.
15. Філософія / За заг. ред. *М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка*. – Х.: Консум, 2000. – С. 232–330.
16. Філософія / За ред. *Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського*. – К.: Вища школа, 1995. – С. 51–62, 77–127.
17. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 166–184.
18. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 73–88.
19. *Флоренский П.А.* Столп и утверждение истины: В 2 т. – М.: Правда, 1990.

Тестові завдання

1. У чому полягає своєрідність українського філософствування?
2. Назвіть основні етапи розвитку української філософії і найвидатніших представників кожного з них.
3. Хто був автором "Слова про закон і благодать"?
4. Чому Г. Сковороду називають українським Сократом? Які його філософські праці і провідні ідеї Ви можете назвати?
5. Основні ідеї і представники української філософії ХІХ ст.
6. Сутність "філософії серця" Памфіла Юркевича.
7. Що означає принцип "всеедності" у філософії Вол. Соловйова і його послідовників?
8. Розкрийте сутність екзистенційно-персоналістської філософії М. Бердяєва.
9. Дайте загальну характеристику російсько-українському "антропокосмізму".
10. Яка проблематика переважала в українській філософії радянської доби?

Тема 9. Аналітична філософія. Постмодернізм у філософії

План та основні моменти розгляду

1. Заснування "аналітизму" в позитивістській філософії

Англійська (кембриджська) школа. Ідеї Фреге, Рассела, Вітгенштейна, Уайтхеда. Світ як сукупність фактів у логічному просторі. Логічні значення супроти світоглядних понять. Початок розробки апарату математичної логіки як мови науки.

2. "Логічний позитивізм"

Львівсько-варшавська (Казимира Твардовського) та віденська (М. Шлік, Р. Карнап, Г. Райхенбах) школи. Чуттєва безпосередність знань та атомарні логічні висловлювання. Алгоритми. Принцип верифікації. Неможливість повної формалізації (Гедель) і конвенціоналізм. Філософія як логіка і методологія пізнання.

3. Філософія лінгвістичного аналізу

Ідеї Дж. Мура і пізнього Вітгенштейна. Логіко-лінгвістичний акцент у статусі філософії. Мова – концентрація думок, межа мислення і засіб доступу до фактів. Семантика і семіотика мови. Значення слів як результат їхнього мовного вживання. Дж. Уїздом, Дж. Райл, Дж. Остін та їхні основні ідеї. Мовна гра. Немовне значення "феноменів": розуміння неможливості філософствування поза широким світоглядним контекстом.

4. Постпозитивізм

Необхідність урахування соціокультурних характеристик (неорационалізм). "Критичний раціоналізм" К. Поппера: принцип фальсифікації в зростанні знань завдяки науковій критиці і дискусії. Гіпотетико-дедуктивний метод. "Нова філософія науки": Т. Кун (ідея парадигми і наукових революцій), І. Лакатос (методологія науково-дослідницьких програм), П. Фейсрабенд (наука як процес розмноження теорій).

5. Французький структуралізм і постмодернізм

Мова як знакова система (Ф. Соссюр). Довільність вибору звуків і букв (слів).

Соціальні феномени як знакові структури і заснування структуралізму (К. Леві-Строс, Ж. Лакан). "Нова соціальна філософія" 60-х років ХХ ст.

"Філософія дискурсивних практик" (Мішель Фуко).

Позиція "деструктивізму". Естетизація логіки (Жак Дерріда).

Учення про новий тип культури – "постмодерн" – на засадах мовних ігор та операціональності (Жан Ліотар).

Консенсуальність знань та етнокультур. Розмовляюча свідомість у контексті *Хаосмосу* (дискретності, нестабільності, випадковості та анархії).

Список рекомендованої літератури

1. Аналитическая философия: Становление и развитие: Антология. – М.: Прогресс, 1998.
2. Бичко А.К., Бичко І.В. Історія філософії. – К.: Либідь, 2001. – С. 295–304.
3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 151–178.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 69–72.
5. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996.
6. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М.: Логос, 2000. – С. 124–145.
7. Лиотар Ж. Состояние постмодерна. – М.: Гнозис, 1998.
8. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 167–216.
9. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 216–231.
10. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 128–185.
11. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 119–124.
12. Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. – М.: Кастель, 1996.

Тестові завдання

1. Назвіть засновників і причини виникнення "аналітичної" філософії.
2. Які школи та їхні представники розробляли ідеї "логічного позитивізму"?
3. Дайте загальну характеристику філософії лінгвістичного аналізу.
4. Яким чином намагався подолати обмеженість "аналітичної"

філософії постпозитивізм? Назвіть різновиди постпозитивістської думки.

5. Назвіть головний напрямок та основні ідеї французького структуралізму і постмодернізму.

6. У чому полягає сутність позиції деструктивізму Жака Дерріди?

7. Чому Ж. Ліотар вважає "постмодерн" новим типом культури? У чому ця новизна?

8. Принципова відмінність філософій позитивізму та екзистенціалізму.

9. Назвіть переваги і недоліки позитивістського аналітизму у філософії.

10. Чи можливе подолання філософією світоглядності?

Для зручності засвоєння тем 7–9 бажано скористатися табл. 1 і 2.

Таблиця 1. Сучасна західна філософія (кінець XIX – XX ст.)

Предмет філософського зосередження	Напрями і течії філософії
<i>Раціоналістичний полюс</i>	
"Об'єктивний дух" (панлогізм)	Абсолютний ідеалізм, неогегельянство, неораціоналізм
Практична цілевідповідність	Марксизм (К. Маркс, Ф. Енгельс) Прагматизм (Ч. Пірс, В. Джемс, Ф. Шиллер)
Чуттєво- емпіричний досвід	Позитивізм: "класичний" (О. Конт, Є. Бентам, Г. Спенсер, Д. Мілль) емпіріокритицизм (Е. Мах, Р. Авенаріус) Неопозитивізм: "логічний атомізм" "логічний позитивізм" "фізикалізм" "лінгвістичний позитивізм" емпірична соціологія та етика Постпозитивізм: неораціоналізм (Г. Башляр, А. Роже, Ж. Піаже) критичний раціоналізм (К. Поппер) нова філософія науки (Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейс- рабенд) "Аналітична філософія"

Продовж. табл. 1

Предмет філософського зосередження	Напрями і течії філософії
Цінності	Неокантіанство: баденська (фрайбурзька) школа (Віндельбанд, Ріккерт, Ласк) марбурзька школа (Коген, Наторп, Кассіпер) "ідеальні типи" М. Вебера Аксіологія (М. Шелер) Критична онтологія (М. Гартман)
Віра	Початок екзистенційного філософствування (С. Кіркгор) Неотомізм (Жильсон, Марітен, Бохенський, Тілліх, Демпф, Барт) Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена
Воля	"Світова воля" (волонтаризм А. Шопенгауера) "Волонтаривний панпсихізм" Е. Гартмана "Філософія життя": "воля до влади" Ф. Ніцше "переживання" (В. Дільтей, Г. Зіммель) "життєве поривання" (А. Бергсон) "життєві цикли культури" (О. Шпенглер) Психоаналіз: фрейдизм (класичний психоаналіз) неофрейдизм

Полос невідомого

Таблиця 2. Проблема людини в сучасній філософії

Людина-автомат	Людина як особлива істота
Від ідей Спінози, Декарта, Ламетрі, П. Кабаніса, механіцизму, "вульгарного матеріалізму", нігілізму тощо <i>Інструменталізм</i> (технократичний варіант прагматизму): Дж. Дьюї, Дж. Г. Мід, П. Бріджмен	Від "логіки серця" Б. Паскаля, німецьких романтиків, антропологічної філософії XIX ст. <i>Кордоцентризм української філософії</i> : "закон і благодать" (митрополит Іларіон) українські гуманісти XV–XVII ст. етичні вчення професорів Києво-Могилянської академії філософія Г.С. Сковороди "філософія серця" П.Д. Юркевича

Людина-автомат	Людина як особлива істота
<i>Біхевіоризм</i> (Р.Б. Перрі, Б. Скіннер) <i>Нове індустріальне суспільство</i> (Дж. Голбрайт, Р. Арон, У. Росту) <i>Постіндустріальне суспільство: футурологія</i> (Д. Белл, Г. Кан, З. Бжезінський, В. Тофлер) <i>Неопозитивізм</i>: львівсько-варшавська школа (К. Твардовський, Лукасевич, К. Айдукевич, Т. Катарбінський, А. Тарський); англіїці ("логічний атомізм"): А. Уайтхед, Б. Рассел; віденська школа (Л. Вітгенштейн, М. Шлік, Р. Карнап, О. Нейрат, К. Гедель) <i>Структуралізм</i>: К. Леві-Строс, М. Фуко, Ж. Лакан, Р. Барт, Л. Гольдман	світоглядна проблематика ХХ ст. Російські мислителі "срібного віку": ідеї Достоевського, філософія "всеедності" Вол. Соловйова; С. Булгаков і П. Флоренський, Л. Карсавін, І. Ільїн, К. Леонтьєв <i>Антропокозм</i> (М. Федоров, В. Вернадський, Чижевський, Холодний) <i>Релігійно-персоналістичний екзистенціалізм</i>: М. Бердяєв, С. Франк, Л. Шестов; <i>філософія серця</i> Б. Вишеславцева <i>Інтуїтивізм</i> А. Бергсона <i>Феноменологія</i> Е. Гуссерля Філософсько-антропологічний аспект проблеми людини (А. Шютц і Г. Гарфінкель) <i>Неофрейдизм</i> (від ідей Фрейда, Юнга, А. Адлера): В. Райх, Г. Саллівен, Е. Фромм, К. Хорні, А. Кардінер Франкфуртська школа (Г. Маркузе, Т. Адорно) <i>Персоналізм</i> (Б. Боун, Є. Муньє, Ж. Лакруа) <i>Екзистенціалізм</i> (М. Хайдеггер, К. Ясперс, М. Бубер, Ж.-П. Сартр, А. Камю, С. де Бовуар, Г. Марсель, М. Мерло-Понті, Х. Ортега-і-Гассет) Філософська культурантропологія: М. Шелер, Е. Ротхакер, Е. Хангстенберг, М. Ландман, Е. Шпренгер, Кребер, Клакхон, Л. Уайт "Біоантропологія": Х. Плєснер, А. Гелен <i>Герменевтика</i>: В. Дільтей, Х.-Г. Гадамер (філософська герменевтика), Е. Ботті, П. Рікер

Постмодернізм (Ж. Дерріда, Ж. Ліотар, Ж. Делез, М. Фуко)

Тема 10. Категорія буття. Буття людини у світі

План та основні моменти розгляду

1. Поняття буття у філософії

Буття єдине і множинне. Категорії *одиничне* і *всезагальне* в характеристиці буття окремих речей та явищ. *Особливе* як міра висвітлення всезагального в одиничному виразі. Чуттєва невідомість буття. Буття і небуття. Буття і становлення: "все тече". "Буття – лише мислиме".

2. Буття людини у світі. Структура буття і місце в ній людини

Особливе буття людини у світі. Людиновимірна визначеність буття. Антропологія як онтологія. Самостворення людського буття. Способи і засоби людського буття у світі. Діяльність і спілкування. Способи і засоби ставлення до предметного світу. Практичне і духовно-практичне досягнення буття. Абсолютне і відносне в бутті.

3. Матеріальне й ідеальне буття

"Першопочаток" буття – категорія *субстанції*. Чуттєво-матеріальне предметне буття: природне і соціальне. Ідеальне буття: індивідуальне й об'єктивоване. Діалектика взаємозв'язку ідеального і матеріального буття та її суб'єктивний чинник.

4. Категорія матерії та її головні атрибути

Матерія як особливий вираз і форма динамічного буття світу. Поняття *матерії* і складності його розуміння. Атрибути матерії: нестворюваність і незнищеність, структурна невичерпність, детермінованість усіх явищ і процесів, відображення.

Список рекомендованої літератури

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – С. 268–300.
2. *Алексеев П.В.* Понятие "материя" // Философские науки. – 1990. – № 12.
3. *Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г.* Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 256–270.
4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. *И.Т. Фролова*. – М.: Политиздат, 1989. – С. 14–54, 269–276.
5. *Волчек Е.З.* Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 83–99, 116–126, 307–325.

6. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 27–121.
7. Какабадзе З. Проблемы человеческого бытия. – Тбилиси: Мерани, 1985.
8. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 225–248.
9. Сержантов В.Ф. Человек, его природа и смысл бытия. – Л., 1990. – 360 с.
10. Сілаєва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 104–110.
11. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 242–367.
12. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Прогресс, 1987.
13. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 304–350.
14. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 185–205, 260–282.
15. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 186–295.
16. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 90–128, 190–214.

Тестові завдання

1. Як Ви розумієте єдність множинного і множинність єдиного буття?
2. Що вивчає онтологія?
3. Розкрийте діалектику одиничного і всезагального. Що характеризує категорія "особливого"?
4. Чи може буття знаходити вираз у чуттєвих визначеностях? Чому?
5. Розкрийте структуру буття (види, взаємодія, форми вияву).
6. Чому центром буття є буття людини?
7. Що означає вираз "субстанція – першопочаток буття"?
8. Буття матеріальне й ідеальне. Чи існує ще якийсь буття, окрім матеріального й ідеального? Назвіть критерій їх розрізнення.
9. Дайте визначення філософській категорії "матерія". Назвіть невід'ємні її атрибути.
10. Особливості і тенденції сучасної онтології. Чому онтологізується вчення про людину?

11. Філософське розуміння практичного осягнення світу людиною. Категорія "практики".

12. Діалектика опредметнення і розпредметнення як головний зміст практичного освоєння дійсності.

13. Духовно-практичне осягнення буття. Визначте роль споглядальних форм освоєння дійсності.

Тема 11. Рух, час і простір. Система Універсуму

План та основні моменти розгляду

1. Активність Універсуму і рух матерії

Саморухомість елементів світу. Рух як спосіб буття матерії та її головний атрибут. Категорія *перетворення* як динамічна характеристика взаємозв'язків матеріальних об'єктів. Рух як усяка зміна взагалі. Мінливість і збереження в русі. Відносність спокою та абсолютність активності.

2. Форми руху матеріальних систем

Структурні рівні самоорганізації буття та їх стійкі формоутворення. Учення про форми руху матерії. П'ятичленний розподіл форм руху матерії: механічна, фізична, хімічна, біологічна, соціальна. Два види рухомої матерії: речовина і поле.

Система буття Універсуму та її вираз у науковій картині світу.

3. Системність. "Ціле" і "часткове" як визначеності системи

Єдине цілісне буття і множина його частин. Категорії *система*, *структура*, *елемент*. Структурний підхід у мисленні. Категорії *цілого* і *часткового* в адитивних та неадитивних системах.

4. Простір і час. Скінченне і нескінченне

Протяжність, структурність і співіснування елементів у всіх системах. Довгота тривалості і послідовність розгортання змін та перетворень. Єдність матерії, руху, часу та простору. Час і простір людського буття. Континуум і хронотоп.

Нескінченність скінченного і скінченність нескінченного. Що і як зберігається в перетвореннях? Категорії *форма* і *зміст*, *явище* і *сутність*. Розвиток як зміна форм. Наука як засіб осягнення сутностей.

Список рекомендованої літератури

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – Разд. 3.

2. *Ахундов М.Д.* Концепция пространства и времени: истоки, эволюция, перспективы. – М.: Наука, 1982.

3. *Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.К.* Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 256–287.

4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. *И.Т. Фролова*. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 49–94, 112–128.

5. *Канке В.А.* Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – Гл. 2.4, §2, 3.

6. *Лазарев Ф.В., Трифонова М.К.* Философия. – Симферополь: Сонат, 1999. – С. 106–160.

7. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 282–316.

8. Сущность и явление. – К., 1987.

9. *Трубников Н.Н.* Время человеческого бытия. – М.: Наука, 1987.

10. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 222–259.

11. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. *А.И. Ракитова*. – М., 1990. – С. 44–64, 122–134.

12. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 90–128.

Тестові завдання

1. Розкрийте зміст категорій "рух", "перетворення", "розвиток". Назвіть особливості кожної з них.

2. Активність і спокій. Якщо спосіб буття матерії – рух, то як можливий спокій?

3. Назвіть і розкрийте взаємозв'язок форм руху матерії.

4. Форми руху і класифікація наук. Які можливості для науки і світогляду має вчення про форми руху матерії?

5. Дайте характеристику сучасній науковій картині світу.

6. Розкрийте зміст категорій "система", "структура", "елемент".

7. Який зміст структурного підходу до аналізу певних систем буття? Категорії "ціле" і "часткове".

8. Розкрийте філософське розуміння категорій "простір" і "час". Назвіть міри простору і часу.

9. У чому особливість простору і часу людського буття? Соціальний і психологічний простір та час.

10. Розкрийте діалектику скінченного і нескінченного.
11. Дайте характеристику категоріям визначеності: "форма" і "зміст", "сутність" і "явище".
12. Розкрийте розвиток як зміну форм і змісту.
13. Як Ви розумієте відносність часу і простору?
14. Єдність матерії, руху, часу та простору. У чому Ви її вбачаєте? Розкрийте поняття "континууму".

Тема 12. Детермінізм і категорії обумовленості буття

План та основні моменти розгляду

1. Детермінованість як атрибут матеріального й ідеального буття

Детермінація й принцип детермінізму як форма вираження єдності світу, взаємної обумовленості всіх явищ, подій та процесів. Принцип причинності. *Причина і наслідок*. Каузальні зв'язки та універсальна взаємодія.

Детермінізм та індетермінізм. Фаталізм. Телеологія. Космос і стихія. Свобода.

2. Категорії "необхідне" і "випадкове", "можливе" і "дійсне"

Необхідність як вища межа можливостей здійснення. Випадковість як абстрактна можливість здійснення. Діалектика можливого і дійсного на лінії минуле–сучасне–майбутнє. Вірогідність. Необхідність і свобода. Свобода вибору людини.

3. Закони розвитку і взаємодії

Поняття закону. Єдність законів діалектики. Джерело, механізм і характер розвитку. Закон *протириччя*: єдність і боротьба протилежностей. Закон *кількісно-якісного перетворення* і структурна невичерпність Універсуму. Закон *синтезу* в процесі розвитку: взаємозв'язок послідовних етапів розгортання певних явищ.

4. Моделі історичного розвитку

Лінійна, циклічно-замкнена та лінійно-циклічна моделі історичного процесу. Прогрес і регрес. Висхідна і низхідна лінії розвитку. Еволюція, революція, коеволюція та інволюція.

Список рекомендованої літератури

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – Разд. 3.

2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 226–256.
3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 129–170.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 136–155.
5. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 317–362.
6. Необходимость и случайность. – К.: Наукова думка, 1988.
7. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 630–666.
8. Філософія / За ред. Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 205–248.
9. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 222–259.
10. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. А.И. Ракитова. – М., 1990. – С. 160–180, 193–205, 229–243.
11. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 130–188.
12. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.

Тестові завдання

1. Розкрийте діалектику детермінованості та самодостатності явищ і подій світу.
2. Чи можливо розуміти справжні причини поза врахуванням універсальної взаємодії у світі?
3. Розкрийте співвідношення парних категорій обумовленості: "необхідне" і "випадкове"; "можливе" і "дійсне"; "причина" і "наслідок"; "необхідність" і "свобода".
4. Який зміст має поняття "вірогідність"? Чим визначається ступінь вірогідності певних подій?
5. Наука осягає закони природи, суспільства, психології, мислення. Що ж таке "закон"? Дайте визначення "закону".
6. Назвіть і розкрийте зміст основних законів розвитку і взаємодії (законів діалектики).
7. Назвіть відомі моделі історичного розвитку. Поясніть їхню подібність і відмінність.
8. Розкрийте зв'язок категорій "прогрес" і "регрес".
9. Дайте визначення поняттям "еволюція", "революція", "інволюція", "коеволюція".

10. Мінливе і стабільне в розвитку. Чим, на Вашу думку, вони забезпечуються?

Тема 13. Філософія духовного буття. Концепції свідомості

План та основні моменти розгляду

1. Духовність і духовні здібності людини

Дух, душа, духовність. Почуття, розум, воля, віра. Світ емоцій. Пам'ять, уява та уявлення. Фантазія і мрія. Ідеал. Цінність і ціннісні орієнтації. Переконавання.

Інтуїція і творчі здібності. Евристика як наука про творчу діяльність. Чому поняття *душа* замінилось поняттям *свідомість*?

2. Свідомість у структурі психічного

Усвідомлене і неусвідомлене. Актуальна та потенціальна свідомість. Підсвідоме. Увага і навички свідомості. Іntenціональна природа свідомості (концепція Е. Гуссерля). Інстинкти і свідомість. Риси свідомості як вищої форми відображення. Субстрат свідомості. Фізіологічне і психічне. Соціокультурні чинники свідомості. Свідомість і пізнавальні образи. "Ейдоси".

3. Психоаналітична концепція свідомості

Біологізаторська теорія психічного З. Фрейда. Id – Ego – Superego. Принципи задоволення і реальності. Ідея витіснення. Можливості аналізу несвідомого. Енергія несвідомих психосексуальних потягів як рушій психічного життя.

Школа аналітичної психології К. Юнга. Колективне несвідоме і його архетипи як першооснова психічної діяльності. Учення Ф. Адлера про комплекси неповноцінності та їхню компенсацію. Соціально-критична антропологія Е. Фромма. Учення про самовідчуження. Тема "хворого суспільства" Карен Хорні.

Фрейдомарксистська концепція свідомості *франкфуртської школи* соціології (Г. Маркузе, В. Райх, Т. Адорно).

Список рекомендованої літератури

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – С. 156–194.

2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 309–333.

3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 288–317.

4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 100–115.
5. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 123–149.
6. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 161–188.
7. Мамардашвили М.К. Сознание как философская проблема // Вопросы философии. – 1990. – № 10.
8. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 412–477.
9. Никитин Е.П. Духовный мир: органический космос или разбегающаяся вселенная // Вопросы философии. – 1991. – № 8. – С. 3–12.
10. Сіласва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 110–120.
11. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 368–413.
12. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 351–372.
13. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 283–312.
14. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 124–133, 201–220.
15. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. А.И. Ракитова. – М., 1990. – С. 65–87.
16. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 229–285.
17. Фрейд З. Психоанализ. Религия. Культура. – М., 1991.
18. Фромм Э. Душа человека. – М.: Республика, 1992.
19. Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991.
20. Юнг К. Душа и миф. – М., 1997.

Тестові завдання

1. Чим відрізняються поняття "душа" і "свідомість"?
2. Розкрийте взаємозв'язок духовних здібностей і свідомості.
3. У чому полягає специфіка суб'єктивної реальності? Порівняйте її з об'єктивною реальністю.
4. Дайте філософське визначення свідомості.
5. Психічне, несвідоме та свідоме. Розкрийте зміст і структуру цих понять.
6. Назвіть чинники виникнення і розвитку свідомості.

7. Особливості матеріалістичного та ідеалістичного підходів до розуміння свідомості.

8. Свідомість і відображення. Назвіть субстрат свідомості і форми психічного відображення дійсності.

9. Що, на Ваш погляд, є джерелом усвідомлення людиною світу?

10. Розкрийте роль мови у функціонуванні свідомості.

11. Розкрийте фрейдівське розуміння свідомості.

12. Свідомість в аналітичній психології К. Юнга.

13. Дайте характеристику неофрейдистським концепціям свідомості.

14. Свідомість як усвідомлюване буття.

Тема 14. Філософська гносеологія. Наукове пізнання

План та основні моменти розгляду

1. Процес, суб'єкт і об'єкт пізнавальної діяльності

Теоретичне і практичне ставлення до світу. Поняття гносеології. Мета і засоби пізнання. Практичні засади пізнання. Знання як результат пізнавальної діяльності. Пізнання як культурно-історичний процес. Межі пізнання. Сумнів і віра в пізнанні.

Позиція агностицизму.

2. Форми чуттєвого і раціонального пізнання

Чуттєве і раціональне – моменти, ступені чи рівні пізнання? Почуття, цінності та мислення в пізнавальній діяльності. Продуктивна уява.

Чуттєві форми пізнання: *відчуття, сприйняття, уявлення*. Образи пам'яті та образи уяви. Логічно-раціональні форми: *поняття, судження, умовивід*.

Єдність чуттєвого і раціонального. Цілісність психообразів як результатів пізнання. Проблема істини. Відносність, конкретність і достовірність істини.

3. Загальнонаукові методи і форми пізнання

Емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні. Методи емпіричного дослідження. Загальнологічні методи пізнання. Теоретичні методи. Методи вербалізації і мова науки.

Головні форми наукового пізнання: *факт, проблема, ідея, гіпотеза, концепція, закон, теорія*.

Список рекомендованої літератури

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1999. – С. 102–155, 244–257, 300–341.
2. *Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г.* Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 331–365.
3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. *И.Т. Фролова*. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 318–404.
4. *Волчек Е.З.* Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 156–195.
5. *Канке В.А.* Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – Гл. 2.1, §2–5, 8.
6. *Крымский С.Б.* Истина и мнение // Философские науки. – 1990. – № 10.
7. *Лазарев Ф.В., Трифонова М.К.* Философия. – Симферополь: Сонат, 1999. – С. 194–237.
8. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 478–658.
9. *Сілаєва Т.О.* Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 120–125.
10. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 414–520.
11. Філософія / За заг. ред. *М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка*. – Х.: Консум, 2000. – С. 488–505, 570–587.
12. Філософія / За ред. *Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського*. – К.: Вища школа, 1995. – С. 312–331.
13. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 261–333, 539–554.
14. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. *А.И. Ракитова*. – М., 1990. – С. 258–306.
15. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 375–513.
16. *Хазиев В.С.* Философское понимание истины // Философские науки. – 1991. – № 9.

Тестові завдання

1. Дайте визначення категорії "пізнання". Чим відрізняються пізнання і теорія пізнання (гносеологія)?
2. Чому пізнання – це процес?
3. Якщо знання є результатом відображення дійсності, то чи є тоді пізнання творчим процесом?

4. Практичне і теоретичне ставлення в пізнавальному процесі. Чому практику вважають основою, умовою пізнання і критерієм істини?

5. Розкрийте співвідношення категорій "об'єкт" і "суб'єкт" пізнання.

6. Істина як процес. Назвіть відмінність об'єктивної і суб'єктивної, абстрактної і конкретної, відносної та абсолютної істини.

7. Відмінність релігійної, художньо-естетичної, наукової та філософської істини.

8. Основні форми чуттєвого пізнання. Розкрийте їх зміст.

9. Основні форми раціонального пізнання. Проаналізуйте діалектику чуттєвого і раціонального моментів пізнання.

10. Емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні.

11. Назвіть основні методи наукового пізнання і розкрийте їх зміст.

12. Головні форми наукового пізнання.

Розділ 3. СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ БУТТЯ

Тема 15. Суспільне буття людини.

Сфери суспільного життя

План та основні моменти розгляду

1. Особливості предмета соціальної філософії

Місце суспільного буття в універсальній взаємодії природи і людини. Відмінність предметів соціальної філософії і соціології. Поняття суспільства. Соціум як особлива система та його елементи. Безпосередні й інституалізовані стосунки людей. Принцип структурування суспільного буття. Поняття "сфери суспільного життя" та їхня типологія.

2. Матеріальне буття людини і сфера економічного життя суспільства

Людина і природа. Натуралізація людини та олюднення природи. Людина як геологічна сила. Екологічна проблема і можливі шляхи її вирішення.

Що і як виробляє людина? Поняття способу виробництва. Суперечність виробничих відносин і продуктивних сил як джерело економічного розвитку суспільства. *Власність* – центральна

категорія економічного життя суспільства. Проблема розподілу власності в суспільстві.

3. Соціально-політична сфера суспільного життя

Поняття *політичної організації суспільства*. Держава як політичний інститут. *Владність* – центральна категорія політико-правового життя суспільства. Влада і держава. Політичний тип суспільства. Політичний режим. Форми державного устрою і державного правління.

4. Соціальне життя суспільства

Соціальна стратифікація: головні елементи "класової" структури суспільства. Соціально-професійний поділ суспільства. Національний склад і демографічна структура суспільства. Родина – першоклітина суспільства. *Соціальний статус* – центральна категорія суспільного життя. Наднаціональні соціальні утворення.

5. Духовне життя суспільства

Суспільна свідомість – центральна категорія духовного життя. Структура суспільної свідомості: *суспільна психологія й ідеологія, масова свідомість, індивідуальна і суспільна, буденна й теоретична*. Громадська думка.

Форми суспільної свідомості: політична, правова, моральна, естетична, релігійна, екологічна. Теоретичні форми суспільної свідомості: наука, філософія.

Список рекомендованої літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – С. 13–27.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 366–404.
3. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 196–278.
4. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 151–206.
5. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 218–248.
6. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 2. – С. 497–512.
7. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 564–769.
8. Філософія / За ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 373–469, 506–525.

9. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 1997. – С. 335–381, 457–519.

10. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 287–373.

11. *Швебс Г.И.* Идея ноосферы и социальная экология // Вопросы философии. – 1991. – № 7.

Тестові завдання

1. Що таке суспільство і які особливості його пізнання? Назвіть спільне і відмінне в законах природи та суспільства.

2. Чим розрізняються предмети соціології і соціальної філософії?

3. Укажіть головні елементи системи соціального буття.

4. *Матеріальне життя суспільства. Економічна сфера.* Розкрийте відмінність концепції географічного детермінізму. Охарактеризуйте природні умови життєдіяльності суспільства. Що вивчає екологія і в чому полягає екологічна проблема? Що означає вираз В.М. Вернадського: "Людство стає вирішальною геологічною силою"? Розкрийте зміст поняття "ноосфера". Що таке спосіб матеріального виробництва? "Власність" як центральна категорія економічного життя.

5. *Політичне життя суспільства.* Що таке політична організація суспільства? Розкрийте зміст понять "державна" і "право". "Владність" як центральна категорія політичного життя. Дайте аналіз відмінності понять: "політичний тип суспільства", "політичний режим", "форма державного устрою і правління".

Соціальна стратифікація суспільства. Чому центральною категорією соціального життя вважається "соціальний статус"?

6. *Духовне життя суспільства.* Укажіть різницю матеріальних і духовних відносин. "Суспільне буття" і "суспільна свідомість" як категорії. Назвіть рівні, сфери, суб'єктів і форми суспільної свідомості. Розкрийте зміст і можливості категорії "громадська думка".

Тема 16. Людина в суспільно-історичному процесі

План та основні моменти розгляду

1. Антропогенез і його основні чинники

Природа людини як наскрізна проблема філософії. Біоеволю-

ція людини: концепція "двох стрибків". Еволюція діяльних можливостей людини та їх наслідків: техногенез, зміна якості геоландшафтного середовища і предметного оснащення буття людини (артефактів). Етногенез та еволюція культурних можливостей людини. Концепція етногенезу Л.М. Гумільова. Соціогенез: зміна спільнісних форм взаємодії людей. Історичні форми спільностей: рід, фратрія, плем'я, народність, нація. Стадії суспільного розвитку: дикунство, варварство, цивілізація. Антропосфера як людинонасиченість природного буття.

2. Джерела, мета і рушійні сили суспільного розвитку

Історія як "соціалізація" людини та "олюднення" соціуму. Потреби й інтереси людей як рушійні сили розвитку суспільства. Мета – засоби – процес – результат. Цілеспрямованість і цілевідповідність. Чи виправдовує мета засоби? Суперечність антропо- і техногенності.

Суб'єкт історії. Поняття "народ". Особа і народні маси. Можливості особи в суспільстві. Історичні особи і видатні люди. Культ особи. Роль національної еліти в розвитку суспільств. Пріоритет інтересів: спільності чи особи? Права людини.

3. Питання про історичний прогрес

Історизм як принцип розгляду поступу суспільства. Формацийний і цивілізаційний підходи до розвитку людства. Поняття і зміст прогресу. Чинники прогресу. Насильство як повитуха суспільного прогресу. Науково-технічний і соціальний прогрес.

Критерії прогресу: спрямованість розвитку людства на можливості саморозвитку й самореалізації особи. Речовий і людський, особистісний та суспільний критерії прогресу.

Список рекомендованої літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – С. 174–267.
2. Батенин С.С. Человек в его истории. – Л., 1976.
3. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 404–419.
4. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 455–478, 498–521.
5. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 238–264.
6. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 240–269.

7. Гумилев Л.Н. Тысячелетие вокруг Каспия. – Баку, 1990. – С. 7–48, 285–304.
8. Гурьев Д.Д. Proto-sapiens – Homo sapiens: становление интеллекта // Философские науки. – 1990. – № 5. – С. 25–31.
9. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – Гл. 2.3, § 3, 4.
10. Лазарев Ф.В., Трифонова М.К. Философия. – Симферополь: Сонат, 1999. – С. 279–315.
11. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 2. – С. 144–283.
12. Сілаєва Т.О. Філософія. – Т.: Богдан, 2000. – С. 136–150.
13. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 553–563, 770–802.
14. Філософія / За ред. Г.А. Зайченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 351–398.
15. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 383–431.
16. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 298–308, 312–330.

Тестові завдання

1. Складові антропогенезу та їхня еволюція і взаємодія. Розкрийте зміст поняття "антропосоціогенезу".
2. Назвіть історичні форми спільності людей. Поясніть їх відмінності.
3. Укажіть стадії суспільного розвитку як якісні ступені поступу людства.
4. Що таке антропосфера? Її взаємозв'язок з природним середовищем і техногенними чинниками.
5. Рушійні сили розвитку суспільства.
6. Розкрийте діалектику мети, засобів, процесу та результатів людської діяльності.
7. Роль особи і спільностей у суспільному розвитку. Розкрийте зміст позицій: волонтаризму, фаталізму, суб'єктивізму та провіденціалізму.
8. Що таке соціальний прогрес і чи є він насправді? Суперечливий характер соціального прогресу.
9. Проблема визначення критеріїв соціального прогресу.
10. Розкрийте зміст понять "об'єктивні умови" і "суб'єктивні чинники" історичного процесу.

Тема 17. Культура і особа

План та основні моменти розгляду

1. Історія, культура, цивілізація

Культурно-цивілізаційний вимір історичного буття людини. Суттєва відмінність понять *культура* і *цивілізація* в минулому та сучасності. Цивілізація як регламент культури. Культура – творення, цивілізація – використання. Небезпека індивідуальному буттю в розрідженому повітрі цивілізації поза щільними нашаруваннями культури. Чим вищий рівень культури, тим менша питома вага членів суспільства, які її розуміють.

2. Культура як об'єктивоване та особа як індивідуалізоване ідеальне буття людини

Особистісний і предметний зміст та сенс культури. Культура – інобуття людського духу, представленого в знаках. Символічне буття особи в культурі. Культура – ціннісне ставлення людини до себе й інших за законами духовності (істини, добра, краси). Цінності культури як особистісне значення об'єктивованого ідеального буття. Види цінностей, їх ієрархія і взаємозв'язок.

Особа як категорія філософії. Поняття персональності. Індивідуальність як характеристика особи. Вільна індивідуальність і цінність свободи.

3. Структура особистісного буття

Особа як сутність людського буття й індивідуальна міра його універсальності. Два потенціали структури особи: "можу" (здібності) і "хочу" (потреби) – та їхній взаємозв'язок. "Я" – єдність задатків, здібностей та потреб. Гідність як потреба і здібність себе (свого "Я") на лінії самореалізації. Міра і масштаб самореалізації особи. Досконалість людини. Відповідальність як стратегічна цінність особи.

4. Філософія мови

Знаково-символічна природа об'єктивованого ідеального буття. Мова як найдовершеніша знакова система. Функції мови: позначення, символізації, комунікативна. Єдність і розмаїття людських мов. Метамова. Поняття *терміна*. Семіотика як наука про відношення: знак–значення (семантика), знак–об'єкт (сигматика), знак–знак (синтаксис), знак–значиме (прагматика). Різні філософії мови в сучасному мисленні. Значення, сенс, цінність.

Список рекомендованої літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – С. 268–335.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 437–446.
3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 522–580.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 290–307.
5. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вікар, 1998. – С. 209–238.
6. Каган М.С. Философия культуры. – С.Пб., 1996.
7. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 188–218.
8. Лазарев Ф.В., Трифонова М.К. Философия. – Симферополь: Сонат, 1999. – С. 316–349.
9. Леонтьев Т.И. Ценность как междисциплинарное понятие // Вопросы философии. – 1996. – № 4.
10. Мамардашвили М.К. Мысль о культуре // Философские науки. – 1989. – № 11.
11. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 2. – С. 285–406.
12. Філософія / За заг. ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – С. 470–487, 526–602.
13. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 399–435.
14. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 433–537.
15. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. А.И. Ракитова. – М., 1990. – Гл. 16.
16. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 218–228.

Тестові завдання

1. Співвідношення понять "культура" і "цивілізація".
2. Характер взаємодії суспільства, культури та природи. Функції культури в суспільстві.
3. Поняття культурної цінності. Чи є негативні цінності і небезпечні феномени культури?

4. Назвіть найважливіші цінності для самореалізації особи.
5. Розкрийте зміст понять "технічна", "гуманітарна", "екологічна", "правова" культура.
6. Відмінність понять "особа", "особистість", "індивід", "індивідуальність", "людина". Їх взаємозв'язок.
7. Цінність особистої свободи. "Моє Я" і досконалість особи.
8. Розкрийте діалектику потреб і здібностей особи.
9. Від чого залежать, на Вашу думку, гідність, масштаб і рівень відповідальності особистості?

Тема 18. Цінність людського буття і стратегія майбутнього

План та основні моменти розгляду

1. Людина в сучасному світі

Унікальність і загадка людського буття. Динамічна рівновага (гомеостаз) Всесвіту і можливості впливу на неї людини. Довільність самодіяльності чи співпричетність до реалізації законів Усесвіту? Новий феномен людства – *глобальність*. Суперечливість буття людини в умовах глобалізації. Духовна ситуація людства і необхідність ціннісної переорієнтації ідеальних систем "самоорганізації" буття людини у світі: правової культури, мистецтва, моралі, релігії, екологічної культури, науки. Новий зміст буття людини і зростання цінності *майбутнього*.

2. Глобальні проблеми людства

Поняття *глобальна проблема*. Проблеми: природокористування, сировинно-енергетична, геополітична, демографічна, екологічна, творчої особистості. Вирішення глобальних проблем як засіб подолання загрози катастрофи людства (кліоциту). Можливості коеволюції природи і ноосфери.

3. Стратегія майбутнього і перспективи людства

Головне стратегічне завдання людства – перетворення біосфери в ноосферу. Необхідність розробки новітніх наукових програм у зв'язку з альтернативами сучасній техногенній цивілізації. Нові технології. Філософія техніки. Інформаційна революція. Людина в інформаційному суспільстві. Нова реальність – "віртуальне буття" людини. Комп'ютерний оптимізм і песимізм.

4. Можливості прогнозування майбутнього

Складність перспектив і необхідність нового рівня прогнозу-

вання майбутнього. Діалектика минулого–сучасного–майбутнього. Майбутнє як регулятор сучасного. Наукове передбачення і прогнози. Структура передбачень та їхня типологія. Види прогнозу. Прогностичні можливості філософії: на що ми можемо сподіватися в майбутньому?

Список рекомендованої літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – С. 336–368.
2. Бичко І.В., Бичко А.К., Табачковський В.Г. Філософія. – К.: Либідь, 1991. – С. 420–437.
3. Введение в философию: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – С. 585–619.
4. Волчек Е.З. Философия: Учебное пособие. – Минск: БЕЛФАКС, 1998. – С. 325–339.
5. Григорьян Б.Т. Человек. Его положение и призвание в современном мире. – М., 1986.
6. Каган М.С. Философия культуры. – СПб., 1996.
7. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2000. – С. 248–293.
8. Мир философии: Книга для чтения: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 2. – С. 407–585.
9. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – С. 336–367.
10. Степин В.С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации // Вопросы философии. – 1989. – № 10.
11. Філософія / За ред. Г.А. Заїченка, В.М. Сагатовського. – К.: Вища школа, 1995. – С. 435–451.
12. Філософія / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 539–576.
13. Философия / Отв. ред. В.П. Кохановский. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – С. 190–228, 531–569.
14. Философия: Основные идеи и принципы / Под ред. А.И. Ракитова. – М., 1990. – С. 307–326, 348–366.
15. Фролов И.Т. Перспективы человека. – М., 1983.

Тестові завдання

1. У чому Ви вбачаєте унікальність людського буття? Звідки

цінність майбутнього для сучасності і проблематичність сенсу людського буття?

2. Чи існує проблема сенсу буття в тварин?

3. Чи є позитивною глобалізація людського буття в сучасну епоху і які, на Ваш погляд, хибні або ілюзорні цінності нав'язує людині сучасна цивілізація?

4. Дайте характеристику глобальним проблемам сучасності.

5. Які критерії визначення глобальності проблеми?

6. Назвіть причини глобальної екологічної кризи і можливої катастрофи сучасного людства.

7. Причини виникнення соціальних утопій і їхня роль у стратегії розвитку людства.

8. Охарактеризуйте стратегічні перспективи людства в зв'язку зі сцієнтизацією життя, новими технологіями, інформаційною революцією та появою нової (віртуальної) реальності буття.

9. Чи можливий науковий прогноз майбутнього суспільства?

10. Розкрийте зміст феномена соціального передбачення і прогностичних можливостей філософії.

11. Чи може філософія надати допомогу в пошуку сенсу Вашого життя?

ЗМІСТ

Тема 1. Філософія як своєрідний тип знання.....	3
<i>Розділ 1. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ</i>	5
Тема 2. Зародження класичної філософії. Філософія Індії і Китаю.....	5
Тема 3. Антична філософія.....	7
Тема 4. Середньовічна філософія. Філософія епохи Відродження.....	9
Тема 5. Європейська філософія Нового часу (XVII–XVIII ст.)....	12
Тема 6. Німецька класична філософія. Діалектичний матеріалізм – філософія марксизму.....	14
Тема 7. Сучасна філософська антропологія.....	16
Тема 8. Українська філософська думка. Російська філософія "срібного віку".....	18
Тема 9. Аналітична філософія. Постмодернізм у філософії.....	21
<i>Розділ 2. ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ УНІВЕРСУМУ</i>	26
Тема 10. Категорія буття. Буття людини у світі.....	26
Тема 11. Рух, час і простір. Система Універсуму.....	28
Тема 12. Детермінізм і категорії обумовленості буття.....	30
Тема 13. Філософія духовного буття. Концепції свідомості...	32
Тема 14. Філософська гносеологія. Наукове пізнання.....	34
<i>Розділ 3. СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ БУТТЯ</i>	36
Тема 15. Суспільне буття людини. Сфери суспільного життя.....	36
Тема 16. Людина в суспільно-історичному процесі.....	38
Тема 17. Культура і особа.....	41
Тема 18. Цінність людського буття і стратегія майбутнього.....	43

СОБОЛЬ Петро Петрович
ДРОЖАНОВА Оксана Миколаївна

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ПЛАНИ
семінарських занять з філософії

Видавництво УДМТУ, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5

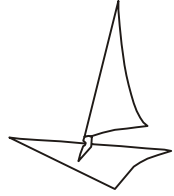
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1150 від 12.12.2002 р.

Редактор М.Д. Белікчі
Комп'ютерна правка та верстка Ю.В. Зайцева
Коректор Н.О. Шайкіна

Підписано до друку 18.06.03. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 2,7. Обл.-вид. арк. 2,9. Тираж 100 прим.
Вид. № 38. Зам. № 245. Ціна договірна.

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МОРСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Шановні панове!

Запрошуємо Вас ознайомитись з можливостями книжкового видавництва, висококваліфіковані спеціалісти якого забезпечать оперативне та якісне виконання замовлення будь-якого рівня складності.

Наш головний принцип – задовольнити потреби замовника в повному комплексі поліграфічних послуг, починаючи з розробки та підготовки оригіналу-макета, що виконується на базі IBM PC, і закінчуючи друком на офсетних машинах.

Крім цього, ми маємо повний комплекс післядрукарського обладнання, що дає можливість виконувати:

- ✓ аркушепідбір;
- ✓ брошурування на скобу, клей;
- ✓ порізку на гільйотинах;
- ✓ ламінування.

Видавництво також оснащено сучасним цифровим дублюатором фірми "Duplo" формату А3, що дає можливість тиражувати зі швидкістю до 130 копій за хвилину.

Для постійних клієнтів – гнучка система знижок.

Отже, якщо вам потрібно надрукувати ***підручники, книги, брошури, журнали, каталоги, рекламні листівки, прайс-листи, бланки, візитні картки***, – ми до Ваших послуг.

© Український державний морський технічний університет

✉ Україна, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5,

видавництво УДМТУ

☎ 8(0512) 37-33-42; 39-81-46, 39-73-39, fax 8(0512) 39-73-26;

E-mail: publishing@usmtu.edu.ua